

ENGLESKO-MEDITERANSKE KNJIŽEVNE VEZE RUĐERA BOŠKOVIĆA I JOSIPA TORBARINE

Lucijana Armanda

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu
larmanda@ffst.hr

Primljeno: 16. 8. 2011.

U članku autorica pokušava odrediti značaj i utjecaj članka Josipa Torbarine »Bošković u krugu engleskih književnika« iz 1950. godine. Polazi se od postavke da R. Bošković i njegov proučavatelj J. Torbarina imaju mnogo toga zajedničkoga. J. Torbarina poznat je kao vrhunski proučavatelj i prevoditelj Shakespearea, ali to je postao tek nakon što je u Engleskoj napisao disertaciju o talijanskim utjecajima na pjesnike Dubrovačke republike. Tako su i Torbarina i Bošković djelovali pod utjecajem Mediterana i Dubrovnika. Osim toga, na njih je snažan utjecaj imao i boravak u Engleskoj.

Ključne riječi: Engleska, Mediteran, Josip Torbarina, Ruđer Bošković

Poznati hrvatski kroatist, anglist i komparatist Josip Torbarina¹ napisao je 1950. godine članak u kojem istražuje Boškovićev boravak u Engleskoj opisujući književne krugove u kojima se Bošković kretao. Oni koji manje poznaju Torbarinin rad mogli bi postaviti pitanje kako to da se poznati prevoditelj Shakespearea bavio znanstvenikom kakav je bio Bošković. Govoreći o veličini Boškovića kao matematičara i

¹ Josip Torbarina rođen je u Račišću na Korčuli 19. rujna 1902., a umro je u Stratford (up)on Avonu u Engleskoj 22. kolovoza 1986. Danas je najpoznatiji kao istaknuti i nagrađivani prevoditelj Shakespeareovih drama, ali u početku svoje bogate znanstvene karijere bavio se starijom hrvatskom i, posebno, dubrovačkom književnošću. Napisao je znanstvene tekstove o Ranjini, Držiću, Hektoroviću, Zoraniću. Prevođenjem Shakespearea Torbarina se ozbiljnije počinje baviti 1847., a nakon toga piše i znanstvene radove o engleskoj književnosti što je do tada uglavnom komparatističkim pristupom uključivao u spomenute radove o hrvatskoj književnosti. Bitno je spomenuti da je on osnivač anglistike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, a kasnije je bio i dekan. Torbarina je bio i član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

astronoma, J. Torbar nabraja znanstvenike koji su mu prethodili pa u to društvo ubraja Kopernika koji je otvorio put Johannesu Keplleru, a tu je i Galileo Galilei, René Descartes, Blaise Pascal i drugi. Ipak, najviše ističe Newtona koji je znanosti otvorio prijelaz u 18. stoljeće (Torbar, 1887–1888, 89, 429). U tom probranom društvu zaslužnih znanstvenika, svoje je mjesto našao i naš Bošković. Osim tog mjesta, pripadaju mu i neke zasluge koje nisu očite na prvi pogled, ali uočio je ih je, između ostalih, i Josip Torbarina. Naime, Bošković se bavio i književnošću pa je tako za vrijeme boravka u Engleskoj 1760. godine napisao didaktičko pjesničko djelo *De solis ac lunae defectibus*, a napisao je i putopis koji je tiskan u Bassanu 1784. na talijanskom jeziku pod nazivom *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*. Inače, putopis je tiskan i 1772. na francuskom jeziku pod nazivom *Journal d'un voyage de Constantinopole en Pologne* i 1779. na njemačkom jeziku pod nazivom *Des Abt Joseph Boscowich Reise von Constantinopel durch Romanien, Bulgarien und die Moldavien nach Lemberg in Pohlen*. Osim toga, bogata korespondencija koju je iza sebe ostavio mogla bi se čitati kao svojevrsan putopis jer je Bošković često bio na putu i dosljedno je bilježio svoje dojmove upućujući ih prijateljima, suradnicima i članovima obitelji.

Govoreći o Torbarininu radu, Helena Peričić u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom *Posrednici engleske književnosti u hrvatskoj književnoj kritici u razdoblju od 1914. do 1940.* primjećuje da u komparativistički pristup književnosti Torbarina zalazi već svojim prvim objavljenim znanstvenim radom pod naslovom »Ranjina, Bošković, Nodije, Grenvil – Istorija jednog primerka Ranjininih pesama« iz 1928. godine (Peričić, 2003, 47). Ocjenjujući Torbarinin rani rad, autorica kaže:

»Taj Torbarinin rad pokazuje smjer i širinu glavnine njegovih književnopovijesnih istraživanja, gdje je kulturološki podatak važan jednako kao i književnopovijesna činjenica: naizgled zanemariv podatak ugrađuje se u povijesni, društveni i kulturološki mozaik.« (Peričić, 2003, 48)

Vješto uklapanje književnopovijesnih činjenica u širi kulturni kontekst Torbarina dokazuje i svojim tekstovima o dubrovačkom nadbiskupu Lodovicu Beccadelliju.² Te tekstove ne navodimo slučajno, nego

² O nadbiskupu Beccadelliju Torbarina je pisao na više mjesta. Učinio je to prije svega u svojoj doktorskoj disertaciji o kojoj će više riječi biti u glavnom dijelu ovog rada, a dva rada u potpunosti su posvećena nadbiskupu i to onaj iz 1929. godine pod nazivom »Fragmenti iz neizdatih pisama nadbiskupa Lodovika Beccadellija, 1555–1564.« te rad iz 1930. pod nazivom »Jedan dubrovački arhiepiskop (Lodoviko Bekadeli, 1555–1560).«

zato što se u jednom od tekstova spominje i Bošković, a radi se o tekstu »Oko engleskog prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme« iz 1951. godine. Taj rad inspiriran je otkrićima do kojih je Torbarina došao pišući 1950. već spomenuti rad o Boškoviću.

Potrebno je nešto više reći o spomenutom članku »Ranjina, Bošković, Nodije, Grenvil – Istorija jednog primerka Ranjininih pesama« jer tu Torbarina prvi put govori o Boškoviću. Dakle, nije članak »Bošković u krugu engleskih književnika« iz 1950. godine prvi u kojem Torbarina govori o Boškoviću. Već 1928. Torbarina zapaža koliko je Bošković zanimljiv kao ličnost, a do tog zaključka dolazi proučavajući jedan primjerak Ranjinine knjige *Pjesni razlike* iz 1547. u Britanskom muzeju. U Engleskoj je Torbarina proučavao našu književnost i pjesnike Dubrovačke republike pa je, pišući o Ranjini, došao i do zanimljivih podataka o Boškoviću. Godine 1773. L. J. Raussin dobio je primjerak spomenute knjige na poklon. Knjiga je bila napisana na njemu nepoznatom jeziku pa ga je zainteresirala i morao ju je poslati u Pariz jer u Rheimsu nije mogao saznati ništa o jeziku i piscu knjige. U Parizu je knjiga dospjela u Boškovićeve ruke što je Raussin i zabilježio na kraju knjige. Ta bilješka, u kojoj Raussin svjedoči o Boškovićevoj pomoći, za Torbarinu je prilog o poznavanju Boškovićeve života i tu se njegovo prisustvo osjeća gotovo kao i u njegovoj korespondenciji (Torbarina, 1928, 112). Torbarina u članku piše o Boškovićevu poznavanju našeg jezika i književnosti pa ovaj članak predstavlja uvod u Torbarinino daljnje proučavanje Boškovića.

Josip Torbarina vješt je u kompariranju i spajanju anglističkih i kroatističkih tema i to nije nikakva slučajnost. Rezultat je to njegova podrijetla i obrazovanja koje je započelo u osnovnoj školi na otoku Rabu da bi se nastavilo gimnazijom u Zadru, Splitu i Zagrebu. Naime, otac Frano bio je učitelj podrijetlom iz zadarske okolice, a majka Nika Urlić bila je također učiteljica i to podrijetlom iz dubrovačkog kraja. Tako se Torbarina imao prilike već u obitelji i gimnaziji upoznati s dubrovačkom književnošću, a školovanje je nastavio u Engleskoj u Cambridgeu u Queen's Collegeu gdje je 1926. i diplomirao, a doktorat filozofije stekao je 1930. u Londonu disertacijom pod nazivom *Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic*. Torbarina je za odlazak u London dobio stipendiju što je čast koja se rijetko kome pružala, ali je zato od Odbora za dobivanje stipendije dobio zahtjev da u disertaciji piše o našoj, a ne o engleskoj književnosti kao što je namjeravao. Torbarina je Mediteran proučavao u Engleskoj, no za pisanje o nadbiskupu Becca-

delliju bio je otišao i do Italije, tj. do Parme. Tog čuvenog nadbiskupa i Boškovića Torbarina je spomenuo u ranije navedenom članku »Oko engleskog prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme«. Iz ovog se vidi da se na početku svoje znanstvene karijere Torbarina bavio znamenitim Dubrovčanima i dubrovačkim kulturnim krugovima, a ako je ikako bilo moguće, povezao bi to s engleskom književnošću i uz pomoć naizgled nebitnog podatka sagradio bi zanimljivu književnu priču. Njegov rad nije ostao neprepoznat jer se njegov članak o Boškoviću u krugu engleskih književnika našao i u prvom dijelu *Građe za život i rad Rudžera Boškovića* i to zajedno s radovima Mirka Deanovića i Branimira Truhelke kojem Torbarina mnogo duguje za pisanje svojeg rada. No, danas se često zaboravlja na Torbarinin rani kroatistički i komparatistički rad pa je zato bitno istaknuti da se Roger Hahn³ poziva upravo na Torbarinu pišući 1965. godine članak »The Boscovich Archives at Berkeley«. U njemu kaže da, ako želimo više saznati o Boškovićevim vezama s Engleskom, tada moramo pogledati spomenuti Torbarinin članak u *Građi za život i rad Rudžera Boškovića*.

Otac Ruđer Bošković u Engleskoj je boravio sedam mjeseci i to od 24. svibnja do 20. prosinca 1760. godine. Engleska se našla na njegovu itineraru u kojem su zabilježene razne europske države po kojima je putovao, a uredno je vodio bilješke o važnim i zanimljivim ljudima koje je sretao u tim zemljama. Tako se u Berkeley arhivu nalaze i bilješke o važnim ljudima koje je sreo u Engleskoj, a ostavio je i fragmente dnevnika za prvi dio putovanja Engleskom te detaljan plan puta za putovanja u 1760. i 1761. godini (Hahn, 1965, 70–78). Iako mu Engleska akademija znanosti (Royal Society) nije priznala prvenstvo izuma optičkog mikrometra, ipak ga biraju za svoga člana i to ponajviše zbog njegovih izvrsnih radova koji su razvijali Newtonovu matematiku i filozofiju. Osim u svojim matematičkim nazorima, Bošković odaje počast Newtonu i na kraju svojeg didaktičnog pjesničkog djela *De solis ac lunae defectibus* koje je napisao upravo u Engleskoj. Djelo se sastoji

³ Roger Hahn (1932.–2011.) bio je profesor na američkom sveučilištu Berkeley i to na Odsjeku za povijest. Studirao je na Harvardu, u Parizu na École Pratique des Hautes Études, a doktorirao je 1962. u Americi na Cornellu. Na web stranicama Berkeley sveučilišta istaknuti su sljedeći njegovi radovi: »The Anatomy of a Scientific Institution: The Paris Academy of Sciences, 1666–1803« (1971.), »The Meaning of the Mechanistic Age«, u: *The Boundaries of Humanity, Humans, Animals, Machines* (1991.), »The Ideological and Institutional Difficulties of a Jesuit Scientist in Paris«, u: R. J. Boscovich, *Vita e Attività Scientifica* (1993.), »Berkeley's History of Science Dinner Club: A Chronicle of Fifty Years of Activity« (1999.), »Pierre Simon Laplace 1749–1827. A Determined Scientist« (2005.).

od 5508 heksametara i govori o pomrčini sunca i mjeseca. Na kraju tog djela Bošković »u velike slavi Newtona i njegove izume na polju fizike u obće, a napose optike« (Torbar, 1887–1888, 89, 454). Jasn je da je Newton, kao i ostali francuski i engleski učenjaci, imao velik utjecaj na Boškovića i njegov rad. No, ovaj didaktički spjev u isto vrijeme sadrži i dokaze o Boškovićevu ponosu na mediteransko i dubrovačko podrijetlo koje je također utjecalo na njega i njegov rad. Kada u ovom djelu Bošković spominje kardinala Valentija koji je podrijetlom Dubrovčanin, on koristi priliku da spomene svoje slavne sunarodnjake kao što su Martin Getaldić, Stjepan Gradić, benediktince Bandurića i Staya te Rajmunda Kunića. Uz to, o Dubrovniku govori »patriotičkim zanosom« (Torbar, 1887–1888, 89, 429) pa se vidi da domovinu nije zaboravio, iako je iz nje otišao.

U radu o Boškoviću u krugu engleskih književnika, Torbarina se ponajviše oslanja na istraživanja Branimira Truhelke koji je bio ravnatelj Dubrovačkog arhiva pa je imao prilike proučavati Boškovićeva engleska pisma dok su se još nalazila u Dubrovniku. Torbarina ga u svojem članku i spominje te mu se tako zahvaljuje na ljubaznosti jer nije baš svatko imao prilike vidjeti ta pisma (Torbarina, 1950, 88). Osim Truhelke, Torbarina spominje i Vladimira Varička koji je zaslužan za objavljivanje jednog dijela Boškovićeve korespondencije. No, dok su Varička i Truhelku zanimali povijesni podaci i razne informacije iz pisama, Torbarina se koncentrirao na određenu vrstu informacija, tj. na one informacije iz engleskih pisama koje bi mogle poslužiti za imagoška istraživanja. Torbarinu najviše zanima kako Bošković gleda na Engleze, ali i kako Englezi gledaju na Boškovića. Ta vrlo važna engleska pisma⁴ sadržavaju bitne kulturološke informacije jer Bošković priča o engleskom životu i običajima, o engleskom jeziku, o londonskoj klimi, modi i ženama te o spomenicima. U proučavanju Boškovićevih pisama Torbarina je vrlo detaljan pa zapaža naizgled nebitne podatke kao što je i onaj o natpisu na londonskom Spomeniku (The Monument). Naime, Bošković zamjećuje nedotjeranost latinskog izraza na spomeniku, a ne zapaža podatak koji Torbarini nije promaknuo, a to je da se

⁴ Kada kažemo 'engleska pisma' onda uglavnom mislimo na pisma koja je Bošković iz Engleske slao svojoj braći i to ponajviše Bartolomeu u Rim. Naravno, slao je Bošković pisma iz Engleske i drugima i to svojim suradnicima, a slali su ih i oni njemu, ali ipak su najzanimljivija pisma koja on šalje bratu jer tu do u detalje povjerava svoje iskustvo o boravku u Engleskoj. Naravno, o tom je iskustvu Bošković znao ostaviti svjedočanstvo i u nekim pismima koja je pisao nakon odlaska iz Engleske.

na Spomeniku za požar iz 1666. godine okrivljuju isusovci (Torbarina, 1950, 54).

Također, Torbarina spominje društvene događaje kojima je Bošković u Engleskoj nazočio i to posebno zabave i kazališta u Oxfordu i Tunbridgeu, ali nažalost ne citira detalje iz tih pisama kao Truhelka. Truhelka citira Boškovićevo pismo bratu Baru iz Bruxellesa od 6. lipnja 1761. u kojem Bošković tvrdi da ne ide gledati komedije kakve mu se ne priliče, a Truhelka zaključuje da je vjerojatno mislio na svjetovne predstave (Truhelka, 1929, 236). Zato u pismu bratu Baru iz Oxforda od 6. srpnja 1760. opisuje *drammu in musica* koju je pogledao s tumačem Hornsbyjem, a koja mu se zbog ozbiljnosti, odličnog orkestra i svečane muzike jako svidjela (Truhelka, 1929, 236). Truhelka nas također upućuje na Boškovićevo pismo bratu Baru od 19. kolovoza 1760. u kojem opisuje glumu u Tunbridge Wells, a sigurno je to pismo pokazao i Torbarini koji samo usputno spominje kako je Bošković u Oxfordu i Tunbridgeu išao u kazalište (Torbarina, 1950, 54). Tunbridge je za Torbarinu važan i zato što tamo Bošković upoznaje cijelu kolonu književnika. Ovakvi podaci vrlo su važni jer govore o kazalištu i vrsti predstava kakve su zanimale Boškovića. Sve zabave i predstave koje Bošković opisuje u svojim pismima svojevrsna su društvena kronika toga vremena, a dokaz su činjenice da se Boškovićeve pisma mogu čitati kao zanimljivi književni tekstovi.

No, Torbarina ne citira podatke iz Boškovićevih engleskih pisama niti izdaje fragmente tih pisama zato što ga više zanima kod kojih se engleskih književnika i intelektualca spominje Bošković. Torbarina i sam napominje kako namjerno nije uzeo u obzir Boškovićeve veze sa znanstvenicima iz njegove uže struke (Torbarina, 1950, 79). To nije Torbarinino područje, a i želio je dokazati da je Boškovićeva slava imala odjeka izvan uskih znanstvenih krugova. Stoga ne začuđuje što je Roger Hahn primijetio da bi za valjanu analizu Boškovićeve arhiva, u kojem su rukopisi, korespondencija i razni drugi dokumenti i papiri, trebalo angažirati znanstvenike s različitih područja i s različitim interesima (Hahn, 1965, 78). Torbarinino istraživanje engleskih književnih krugova u kojima se Bošković imao prilike kretati pokazuje put kojim različiti znanstvenici trebaju krenuti. Pregledavajući Boškovićeve engleska pisma svaki će znanstvenik izvlačiti one podatke koji su bitni za njegovu struku.

Kao vrsnog poznavatelja engleske književnosti, Torbarinu je posebno zainteresirala činjenica da se Bošković u Engleskoj imao prilike

susresti sa Samuelom Johnsonom koji je u to vrijeme bio jako poznat, cijenjen i u čijem su društvu svi priželjkivali biti.⁵ Za priču o Johnsonu i Boškoviću od velike je važnosti Johnsonov životopis koji je napisao James Boswell jer se u njemu spominje Bošković i njegovi razgovori s Johnsonom. Važnost ovog dijela Torbarinina istraživanja o Boškoviću zapazio je i Pavle Popović koji u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor* 1929. godine kaže:

»Nije bez interesa zabeležiti povodom članka g. g. J. Torbarine i B. Truhelke u kojima se govori o Ruđeru Boškoviću – da se Bošković pominje na jednom mestu u Bosvelovu 'Životu dr. Džonsona' (Boswell's Life of Johnson).« (Popović, 1929, 194)

Torbarina nam otkriva da su se Bošković i Johnson susreli barem tri puta i to u domu gospođe Cholmondeley, na večeri kod slavnog slikara sir Joshue Reynoldsa i kod dr. Douglasa. Inače, Johnson je bio pravi anglikanac i nije volio katolike, ali ga je ovaj isusovac svojom učenošću ipak natjerao da ga gleda s poštovanjem koje je bez sumnje zaslužio.

Torbarina nikada iz Boškovićevih engleskih pisama ne donosi fragmente ni citate, već samo navodi podatke koji su mu bitni. Tako kaže da je iz Boškovićeva pisma bratu Baru u Rim od 20. prosinca 1760. jasno da su se Bošković i Johnson upoznali 13. prosinca 1760. kod dr. Douglasa (Torbarina, 1950, 61). U kući gospođe Cholmondeley, Bošković i Johnson razgovarali su o Newtonu čiju je filozofiju Johnson podržavao, a Bošković ju je uvodio i u Rimu, dok je u Engleskoj hodočastio na njegov grob. Što se tiče razgovora u domu dr. Douglasa, njega opisuje dramatičar Arthur Murphy, ali i Abraham Reese, pa se čini da je ta konverzacija ostala zabilježena na više mjesta. Razni su kroničari očito smatrali da su obje ove ličnosti značajne i da je njihov razgovor vrijedan trajnog spomena.

Od brojnih Engleza koje Torbarina navodi jer su u svojim bilješkama i djelima spominjali Johnsona, važno je istaknuti i Ellis Corneliu Knight i to zato što je Torbarina spominje u još jednom članku. Radi se o ne baš slavnoj književnici koja se, što za strance nije uobičajeno,

⁵ Dr. Samuel Johnson (1709.–1784.) poznati je engleski pjesnik, književni kritičar, biograf i leksikograf. Najpoznatiji je po izdavanju engleskog rječnika *A Dictionary of the English Language* 1755. godine i po *Životima pjesnika* iz 1779. i 1781. – *The Lives of the English Poets*. Njegov životopis je napisao James Boswell, a tiskan je 1791. pod nazivom *The Life of Samuel Johnson (Život Samuela Johnsona)*.

oduševljavala Hrvatima i poznavala je Boškovića, Rajmunda Kunića, Marka Bruerovića i Antuna Sorga. Također je na engleski prevela jednu pjesmu Ignjata Đurđevića o čemu Torbarina govori u svojem radu »Oko engleskog prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme« iz 1951. Čini se da je u razgovoru s M. Bruerovićem E. C. Knight shvatila da je on svoje široko obrazovanje stekao u Dubrovniku pa je smatrala da je to prava sreća, a za Boškovića također kaže:

»I Abbé Bošković bio je rodom iz Dubrovnika, male republike u Dalmaciji, na obalama jadranskog mora, slavne po radinosti svojih stanovnika i po osebujnosti svoga političkog položaja.« (Torbarina, 1997, 279)

Ona je Boškovića upoznala kada je 1776. otputovala u Pariz, a od dr. Shepherd, profesora astronomije u Cambridgeu i Boškovićeve prijatelja, dobila je preporučena pisma za Boškovića i Lalanda. Ona je jako cijenila Boškovića i Dubrovčane, a dva stiha iz njegova epigrama o planetima prevela je na engleski. Da je i sam Bošković držao do svojeg mediteranskog podrijetla vidi se iz njegovih pisama i brojnih tvrdnji u kojima hvali svoje poznate sunarodnjake pa se tako u Londonu na večeri kod astronoma Macclesfielda pije u zdravlje Dubrovčanina Benedikta Staya. Zanimljivo je da se Bošković, koji je i prvo obrazovanje stekao u Dubrovniku, u Dubrovnik nije često vraćao. Svoj rodni grad posjetio je 1747. i tamo je tri mjeseca bio u krugu obitelji, ali nakon toga nije se ponovno vraćao. Unatoč tome, Dubrovnikom se uvijek ponosio i u njegovu radu i djelovanju vidi se utjecaj mediteranskih korijenja. Torbarina se u svojim člancima pokazao kao odličan poznavatelj i proučavatelj Dubrovčana i to čak dok je boravio u Engleskoj. Nakon svega navedenog, nije čudno što ga je zainteresirao baš Bošković koji je imao toliko veza s Engleskom.

Torbarinino proučavanje Boškovića ne zaustavlja se samo na 18. stoljeću i intelektualcima i književnicima koji su Boškovića imali prilike upoznati. On spominje i književnike koji su živjeli nakon Boškovićeve smrti, a spominju ovog slavnog isusovca. Među njima posebno treba istaknuti Aldousa Huxleya⁶ čiji je rad Torbarina proučavao pa mu nije moglo promaknuti da i Huxley odaje počast Boškoviću. Radi se o tome

⁶ Aldous Huxley (1984.–1963.) bio je engleski pisac romana, kratkih priča, putopisa, poezije i scenarija. Izdavao je časopis *Oxford Poetry*, a najpoznatiji je po romanima *Antic Hay* (1923.) i *Brave New World* (1932.). Bio je pacifist, a smatran je i velikim intelektualcem i istraživačem vizualne komunikacije. U svojem najpoznatijem romanu *Vrli novi svijet*, čiji je naslov posuđen iz Shakespeareove *Oluje*, opisuje antiutopiju, tj. distopiju društva i pokazuje se kao veliki kritičar konzumerizma.

da jedan od glavnih likova romana *Antic Hay* žali za vremenima kada su se veliki umovi isticali na više područja, a među velike umove ubraja Michelangela, Leonarda da Vincija, Händela, sir Christophera Wrena i našeg Ruđera Boškovića. Tako se Bošković našao u počasnom društvu uz Michelangela, prijatelja spomenutog nadbiskupa Beccadellija kojeg je Torbarina proučavao i koji je trebao biti dubrovački gost, ali nažalost to se putovanje nije ostvarilo. Torbarina ne spominje Huxleyjev roman *Brave New World* u kojem pisac gradi distopijsko društvo u kojem je sve naizgled savršeno. Takvo je društvo lišeno umjetnosti, književnosti i religije, a i znanstveni napredak ograničen je jer znanost može biti opasna pa je treba držati na uzici (Huxley, 1985, 241). Možda je, pišući ovakve misli, Huxley mislio upravo na Boškovića ili možda na svojeg zemljaka Newtona, ali jasno je da su znanost i njena ograničenja jedne od ideja kojima se vodi pišući ovaj roman.

Zanimljiva je sudbina Boškovićeve korespondencije koju je Torbarina imao prilike proučavati i iz koje je crpio podatke o Boškovićevu boravku u Engleskoj. Torbarina je, kao što smo već spomenuli, Boškovićevu korespondenciju mogao vidjeti i istraživati zahvaljujući Branimiru Truhelki, koji je bio direktor Dubrovačkog arhiva i proučavao je život Ruđera Boškovića. Boškovićeva ostavština nalazila se u Milanu, Parizu i Dubrovniku. O toj ostavštini najviše možemo saznati iz spomenutog članka Rogera Hahna iz 1965. godine, a upravo on kaže da su Boškovićeva pariška pisma na neobičan način dospjela u dubrovačku obitelj Sorgo, tj. Sorkočević (Hahn, 1965, 72). Tako se ostavština neko vrijeme nalazila kod poznate dubrovačke plemićke obitelji Mirošević-Sorgo, a zadnji privatni vlasnik, Niko Mirošević-Sorgo, odnio ju je u London. Tamo je ostavštinu otkupilo Kalifornijsko sveučilište 1962. godine. To je razlog da se ostavština nalazi u dalekoj Kaliforniji i to u knjižnici Bancroft na odjelu zbirki rijetkosti. U Hahnovom članku saznajemo da se za Američko filozofsko društvo u Philadelphiji i za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu izrađuju mikrofilmovi ostavštine.

Vođena tim podacima iz Hahnova članka, pokušala sam saznati nešto više o toj vrlo važnoj korespondenciji. Kontaktirajući R. Hahna, saznala sam da taj slavni profesor nikada nije upoznao Torbarinu, ali mu je njegov članak bio vrlo bitan u proučavanju Boškovićeva života, a Hahna je posebno zanimao sukob Bošković – Laplace.⁷ Također, do-

⁷ Mail odgovor Rogera Hahna dobila sam dan prije održavanja simpozija *V. Mediteranski korijeni filozofije*, 23. ožujka 2011., a profesor Hahn preminuo je 30. svibnja iste godine.

znala sam da Hahn nije jedini koji citira Torbarinu, već se on spominje i u knjizi Mordechaia Feingolda naslovljenoj *A Jesuit among Protestants: Boscovich in England c. 1745–1820*. Bancroft knjižnicu moguće je zamoliti da kopira dio ostavštine koji određenog proučavatelja zanima, no upitno je koliko bi takva usluga koštala. Mnoga pisma trenutno tiska talijanski konzorcij koji vodi Edoardo Proverbio u Brera Observatoriju u Milanu, koji je osnovao Isusovački red zajedno s Boškovićem. Pisma bi se mogla tiskati i kod nas jer su mikrofilmovi ipak iz Kalifornije dospjeli u Hrvatsku, iako su danas u oštećenom stanju. Profesor Željko Marković⁸ zatražio je mikrofilmove od Kalifornijskog sveučilišta, a nakon njegove smrti o ostavštini je brigu preuzeo Žarko Dadić.⁹ No, trebalo bi ponovo naručiti mikrofilmove jer su ovi hrvatski u lošem stanju pa bi proučavatelji mogli imati ozbiljnih problema. Možda je sudbina htjela da ostavština velikog hrvatskog znanstvenika završi u Kaliforniji kad on već nije tamo otputovao, a trebao je. Naime, Boškovića je engleski Royal Society angažirao da 1769. godine promatra prolaz Venere, ali ta se kalifornijska misija nikada nije ostvarila (Truhelka, 1929, 347).

Svojim člancima u kojima govori o Boškoviću, Torbarina nas je mnogo naučio. Pohvalno je to što je on dobro znao što činiti s informacijama koje mu je dao Truhelka. I sam Truhelka često se teško snalazio u mnoštvu podataka koje Bošković u svojim pismima spominje. Iz tih pisama bitno je izvući jednu vrstu podataka i osvijetliti jedan dio Boškovićeve djelatnosti, a upravo to Torbarina i radi. On je točno znao da

⁸ Željko Marković (1888.–1974.) studirao je matematiku i astronomiju u Zagrebu, Pragu i Göttingenu, usavršavao se u Parizu, a doktorirao je u Zagrebu. Godine 1930/1931. obavljao je dužnost dekana Tehničkog fakulteta i postao je redoviti član JAZU. Osim tih dužnosti, bio je i rektor i prorektor. Predavao je i na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu te je 1957/1958. bio dekan istog fakulteta. Iako se bavio diferencijalnim i integralnim jednažbama i nebeskom mehanikom, velik dio svojeg znanstvenog rada posvetio je Ruderu Boškoviću.

⁹ Žarko Dadić (1930.) znanstveni je savjetnik u miru u HAZU i to u Zavodu za povijest i filozofiju znanosti na Odsjeku za povijest prirodnih i matematičkih znanosti. Godine 1977. postao je član suradnik u Akademiji u Razredu za matematičke, fizičke i kemijske znanosti, a 1992. postao je redoviti član. Gimnaziju je završio u Splitu, a matematiku i fiziku diplomirao je u Zagrebu na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu na kojem je 1962. g. i doktorirao s temom *Kritičko istraživanje Boškovićevih radova o određivanju staza kometa*. Autor je brojnih znanstvenih radova, a od autorskih knjiga možemo izdvojiti: *100 u 100: najznamenitije hrvatske knjige u prošlom tisućljeću* (zajedno s Mirkom Tomasovićem i Srećkom Lipovčanom), *Franjo Petriš i njegova prirodnofilozofska i prirodnoznanstvena misao, Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva*.

ga u proučavanju Boškovića zanimaju engleski krugovi u kojima se kretao pa iz pisama izvlači podatke relevantne za svoje istraživanje i na osnovu toga kreće u nova istraživanja tražeći podatke o Englezima koji spominju Boškovića. Sve je to napravljeno kako bismo saznali kako je Bošković gledao na Engleze i kako su oni vidjeli jednog dubrovačkog isusovca. Možda tada Torbarina uopće nije bio svjestan da je napravio istraživanje koje bismo danas nazvali imagološkim. Moramo priznati da je Torbarinino istraživanje o Boškoviću i danas aktualno jer su imago-loške studije trenutačno jako popularne. Naravno, bilo bi potrebno nastaviti ondje gdje je Torbarina stao pa bi u tu svrhu trebalo izdati sva engleska pisma i citirati fragmente koji bi nam dali sliku o Engleskoj i Boškoviću iz tog vremena.

Ne treba nas previše iznenađivati što je prevoditelj Shakespearea napravio odličan rad o Boškoviću kojeg i strani učenjaci citiraju. Između Torbarine i Boškovića vide se i određene dodirne točke. Kao što smo već spomenuli, Torbarina je također dubrovačkog i mediteranskog podrijetla i tu je svoju književnost na zahtjev proučavao i u Engleskoj. Dakle, i Bošković i Torbarina odlaze u Englesku i sve ono što tamo vide i uče utječe na njih, ali u svemu što rade vidi se i njihovo mediteransko podrijetlo. Mnogi zaboravljaju da se Torbarina, prije nego što je postao jedan od naših boljih prevoditelja Shakespearea, bavio starijom hrvatskom književnošću. Njegov je pristup uvijek bio komparativan, a obrazovanje i doktorat koji je stekao u Engleskoj dali su mu mogućnost da našu književnost poveže s engleskom i time je stavi u širi kontekst. Nema sumnje da je Torbarinin rad o Boškoviću neizostavan za svakoga tko se želi baviti Boškovićevim boravkom u Engleskoj i tko iz njegovih pisama želi vaditi kulturološke podatke i čitati ih kao dnevnik društvene kronike. Zbog toga je Torbarinin rad i uvršten u *Građu za život i rad Ruđera Boškovića*.

Literatura

- Bošković, Ruđer (2006), *Dnevnik putovanja iz Carigrada u Poljsku*, Zagreb: Dom i svijet.
- Dadić, Žarko (1989), »Bošković, Ruđer Josip«, u: *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, str. 194–199.
- Foretić, Miljenko (1989), »Bošković, Anica«, u: *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, str. 187–189.

- Foretić, Miljenko (1989), »Bošković, Baro«, u: *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, str. 189–190.
- Hahn, Roger (1965), »The Boscovich Archives at Berkeley«, *ISIS*, god. 56, sv. 1 (183), str. 70–78.
- Huxley, Aldous (1985), *Divni novi svijet*, Zagreb: August Cesarec.
- Krasić, Stjepan (1989), »Dadić, Žarko«, u: *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, str. 190–191.
- Marković, Franjo (1887–1888), »Filosofijski rad Rugjera Boškovića«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 87., 88., 90., Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 543–716.
- Peričić, Helena (2003), *Posrednici engleske književnosti u hrvatskoj književnoj kritici u razdoblju od 1914. do 1940.*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Popović, Pavle (1929), »Ruder Bošković i Dr. Džonson«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, god. 9, br. 1–2.
- Torbar, Josip (1887–1888), »Roger Bošković i njegov rad na polju astronomije i meteorologije«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 87., 88., 90., Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 429–469.
- Torbarina, Josip (1928), »Ranjina, Bošković, Nodije, Grenvil. Istorija jednog primjerka Ranjininih pesama«, u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, VII, Beograd, str. 110–116.
- Torbarina, Josip (1929), »Fragmenti iz neizdatih pisama nadbiskupa Lodovika Beccadellija, 1555–1564.«, *Dubrovnik*, Dubrovnik, god. 1, br. 9–10, str. 320–340.
- Torbarina, Josip (1930), »Jedan dubrovački arhibiskup (Lodoviko Bekadeli, 1555–1560.)«, *Nova Evropa*, god. 21, br. 3, str. 180–192.
- Torbarina, Josip (1950), »Bošković u krugu engleskih književnika«, u: Željko Marković (ur.), *Grada za život i rad Rudžera Boškovića*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 53–90.
- Torbarina, Josip (1997), »Oko engleskog prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme«, u: Slobodan Prosperov Novak (ur.), *Kroatističke rasprave*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 267–313.
- Truhelka, Branimir (1929), »Boškovićeva 'vita domestica'«, *Savremenik*, god. 22, br. 6, str. 225–240.
- Truhelka, Branimir (1929), »Engleska pisma Ruda Boškovića«, *Misao*, god. 11, br. 30, str. 313–347.
- Vojnović, Lujo (1911), »Rukopisi Rugjera Boškovića«, *Savremenik*, god. 6, br. 3, str. 145–151.

ENGLISH AND MEDITERRANEAN RELATIONS BETWEEN RUĐER BOŠKOVIĆ AND JOSIP TORBARINA

Lucijana Armanda

In this article, the authoress is trying to determine the significance and the influence the article entitled “Bošković in the Circle of English Writers” by Josip Torbarina from 1950. The article is based on the assumption that R. Bošković and his researcher J. Torbarina have a lot in common. J. Torbarina is known as the top Shakespeare translator and scholar, but before that he had written a PhD thesis in England on Italian influence on the poets of the Ragusan Republic. Torbarina and Bošković worked under the influence of the Mediterranean and Dubrovnik. Besides that, the fact that they both had stayed in England for a while had a strong impact on their work.

Key words: *England, Mediterranean, Josip Torbarina, Ruđer Bošković*